

ՄՏԱՎՈՐԱԿԱՆԻ ՈՒՂԻՆ

Հայկ Հակոբյանը ծնվել է 1956 թ. նոյեմբերի 5-ին Երևանում, անվանի գրականագետ և աղբյուրագետ, դոկտոր, պրոֆեսոր Պիոն Հակոբյանի ընտանիքում: Հ. Հակոբյանի հետ ընկերական թե գործնական հարաբերություններում, նրա հավասարակշռված խոսվածքում ու շարժուններում չէր կարելի չնկատել մտավորական միջավայրից սերված մարդուն բնորոշ ազնվությունն ու բարեկրթությունը:

1973-1978 թթ. սովորում է Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետում: Ավարտելուց հետո աշխատանքի է անցնում Հայաստանի ազգագրության պետական թանգարանում՝ որպես գիտաշխատող, ցուցադրության և մեթոդական աշխատանքների բաժնի վարիչ, ապա՝ գիտնական քարտուղար: 1981 թ. Մոսկվայում ընդունվում է ԽՍՀՄ ԳԱ հնագիտության ինստիտուտի ասպիրանտուրան: Հելլենիստական Արևելքի պատմության անվանի մասնագետ, դոկտոր, պրոֆեսոր Գենադի Կոշելենկոյի գիտական ղեկավարությամբ գրում է «Հայաստանի և Հռոմի տնտեսական և մշակութային կապերը» թեմայով թեկնածուական աշխատությունը, որը պաշտպանում է 1986 թ. ապրիլի 9-ին ԽՍՀՄ ԳԱ հնագիտության ինստիտուտում: 1984 թվականից սկսում է աշխատել ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Նորակառույցների հնագիտության, ապա՝ Անտիկ հնագիտության բաժիններում՝ հասնելով մինչև գիտնական քարտուղարի պաշտոնի: 2001 թ. մինչև իր մահկանացուն կնքելը, պատմագիտական և հնագիտական հետազոտություններով զբաղվելուն զուգընթաց, Հ. Հակոբյանը կատարում է նաև կրթական աշխատանք՝ Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետում վարելով մեկ տասնյակից ավելի թեմաների նվիրված դասընթացներ: 2017 թ. նոյեմբերին նա ընտրվում է ՀՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի Հին դարերի բաժնի վարիչ:

Հ. Հակոբյանի գիտական վաստակի ճանաչվածության արտահայտությունն է նրա անդամակցությունը մի շարք գիտական խորհուրդների՝ ՀՀ ԳԱԱ

հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի, ՀՀ ազգագրության պետական թանգարանի, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի, ինչպես նաև ՀՀ կառավարությանը կից հնագիտական մեթոդական խորհրդի:

Հ. Հակոբյանի բազմակողմանի զարգացածությունն ու տարբեր բնագավառներում գիտելիքների մեծ պաշարը նրան մղում էին իր խոսքն ասելու պատմագիտության տարբեր ոլորտներում: Նրա գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը ներառում էր Հին Հայաստանի, Հին Արևելքի և Միջերկրածովյան երկրների քաղաքական, հոգևոր ու նյութական մշակույթի պատմության զանազան ճյուղերը՝ ռազմական արվեստ, կրոն, առասպելաբանություն, անտիկ աշխարհի ճարտարապետություն, քաղաքաշինություն, շինարվեստ, պատմական քարտեզագրություն և այլն: Ողջ կյանքում նա հարազատ մնաց հելլենիստական և հռոմեական ժամանակաշրջանների պատմության ու մշակույթի ուսումնասիրության գործին, որից նա սկսել էր իր գիտական գործունեությունը Մոսկվայում՝ 1981-1984 թթ., ԽՍՀՄ ԳԱ հնագիտության ինստիտուտում որպես ասպիրանտ ուսանելու տարիներին: Սակայն գիտնականի պրպտող միտքը նրան աստիճանաբար տարավ նաև այլ ժամանակաշրջաններ՝ բրոնզի դար, Ուրարտու, վաղ միջնադար: Հ. Հակոբյանի գիտական կենսագրության մի մեծ և կարևոր հատվածը կապված է Հայաստանի՝ շուրջ մեկ տասնյակ հնավայրերում նրա ղեկավարությամբ կամ մասնակցությամբ իրագործված հնագիտական պեղումների հետ: Իր հնագիտական «մկրտությունը» Հայկը ստացել է Հին Հայաստանի առաջին մայրաքաղաք Արմավիրի պեղումներին մասնակցելու տարիներին: Բոլորի սերն ու հարգանքը վայելող, հայ հնագիտության մեծերից մեկի՝ Գևորգ Տիրացյանի ղեկավարած համերաշխ արշավախմբի կազմում նա ձեռք բերեց դաշտային հնագիտական աշխատանքի իր առաջին փորձն ու հմտությունները: Նրա կյանքի արմավիրյան շրջանն առանձնահատուկ էր նաև նրանով, որ այդ ընթացքում ձևավորվեց երիտասարդ հնագետների ընկերական մի շրջանակ, որն անխախտ մնաց տասնամյակներ շարունակ: Հայկ Հակոբյանի «արմավիրյան» շրջանի շարունակությունը եղավ ուրարտական Արգիշտիխինիլի քաղաքի պեղումներին նրա մասնակցությունը ճանաչված հնագետ Ռաֆիկ Թորոսյանի արշավախմբում:

Հ. Հակոբյան հնագետի անունն առաջին հերթին կապվում է Շիրակի մարզի Հոդմիկ գյուղի մերձակայքում գտնվող հելլենիստական բնակավայրի երկարամյա պեղումների հետ, որոնք նրա ղեկավարությամբ իրագործվել են 1987 թ. սկսած, ընթացել են նույնիսկ ավերիչ երկրաշարժին հետևած տարիների ծանրագույն պայմաններում ու շարունակվել մինչև 2000-ականների կեսերը:

Նա ակտիվորեն մասնակցել է նաև Շիրակի մարզի Կարմրաքար գյուղի մոտակայքում գտնվող անտիկ դամբարանադաշտի (1991-1992 թթ.) և Շիրակի սարահարթում հայտնաբերված միջնադարյան «Խարաբեք» գյուղատեղիի պեղումներին (1986-1987 թթ.), Սևանի ավազանում հայ-իտալական արշավախմբի կողմից կատարված լայնածավալ և բազմաբնույթ հետազոտություններին, մասնավորապես՝ Ալբերդի ամրոցի (1993-1995 թթ.), Երևանում Ծիծեռնակաբերդի բրոնզեդարյան-վաղ երկաթեդարյան ժամանակաշրջանի բնակավայրի (1998, 2007 թթ.), Բջնիի ամրոցի պեղումներին (2003-2004 թթ.):

Հակոբյան հնագետը տեղյակ էր նաև բնագավառի նորարարական մեթոդներին, մասնավորապես՝ օդային հնագիտությանը: Հարկ է հիշել անգլիացի հնագետ Ռ. Պալմերի նախաձեռնությամբ՝ դելտապլանով իրագործված թռիչքները, որոնց ընթացքում կատարվել են Արագածոտնի մարզի մի շարք հուշարձանների աերոնկարահանումները:

Նրա գիտական հրատարակությունների մեծ մասը վերաբերում է ինչպես անտիկ, այնպես էլ ավելի վաղ ժամանակաշրջաններում ռազմական գործի և ռազմարվեստի ուսումնասիրությանը: Ամենավաղ աշխատություններից մեկում («Մեծ և Փոքր Հայքերի սահմանագլխի հռոմեական ամրությունների համակարգը», ՊԲՀ, 1986, N 4, 138-155)՝ նվիրված Մեծ և Փոքր Հայքերի սահմանագլխի հռոմեական ամրությունների համակարգին, գրավոր և հնագիտական աղբյուրների տվյալների հիման վրա ներկայացվել է փոքր պահակակետերից, ամրոցներից, լեգեոներական ճամբարներից ու քաղաքներից բաղկացած հռոմեական *լիմեսը*, որը Եփրատի երկայնքով ձգվում էր Սատաղից մինչև Մելիտինե: Այն իր գլխավոր գործառնությունից բացի, որը կայսրության սահմանների պաշտպանությունն էր, անուղղակիորեն նպաստում էր նաև արևմուտք-արևելք տնտեսական և մշակութային կապերի աշխուժացմանը՝ սահմանի երկայնքով առաջացած քաղաքների և առևտրային միջանցքների շնորհիվ:

Մեկ այլ հոդված («Հռոմեա-արևելյան առնչությունները ռազմական մարտավարության բնագավառում», Բանբեր Երևանի համալսարանի, 1983, N 3, 49-70), նվիրված է ռազմական մարտավարության բնագավառում հռոմեա-արևելյան առնչությունների քննությանը: Շուրջ չորս դարերի ընթացքում Արևելքի ժողովուրդների դեմ հռոմեացիների վարած պատերազմների և ճակատամարտերի մասին աղբյուրների ընձեռած տեղեկությունները վկայում են մարտավարական հնարքներում և բանակի կազմակերպման մեջ աստիճանաբար տեղի ունեցող փոփոխությունների մասին: Հեղինակը ցույց է տալիս, որ հռոմեացիները ստիպված էին պատերազմ մղելու իրենց սկզբունքները հարմարեցնել Հայաստանի, Միջագետքի և Պարսկաստանի բնակլիմայական առանձ-

նահատկություններին՝ մեծացնելով հեծելագորի դերը: Մյուս կողմից, հռոմեական բանակին արդյունավետ հակազդելու նպատակով, արևելյան ռազմական մարտավարության մեջ ևս կատարվում են փոփոխություններ, մասնավորապես՝ ուժեղացվում է հետևակը, և կիրառվում է կայուն զորադասավորությամբ մարտ վարելու սկզբունքը: Այս զարգացումներում որոշակի դեր է կատարել նաև հպատակ ժողովուրդներից կազմված զորամիավորումների ներգրավումն ինչպես հռոմեական, այնպես էլ պարսկական բանակներում: Հ. Հակոբյանի՝ ռազմարվեստին վերաբերող հետազոտությունների արդյունքներն ամփոփվեցին հայոց բանակի պատմությանը նվիրված մենագրական շարքում՝ «Հայկական լեռնաշխարհի բրոնզեդարյան սպառազինությունն ու ռազմարվեստը», «Վանի թագավորության պատերազմներն ու ռազմարվեստը», «Հայաստանի բանակն ու ռազմարվեստը Երվանդունիների օրոք»: Այս գրքերը և ռազմարվեստին վերաբերող նրա հոդվածները, հիրավի, նոր խոսք էին հայ պատմագիտության և հայոց բանակի պատմության ուսումնասիրության և ներկայացման գործում:

Հ. Հակոբյանի գիտական հետաքրքրությունների մեջ առանձնահատուկ տեղ ունեին Տիգրան Մեծի կերպարը, նրա գործունեությունն ու ժամանակաշրջանը, որոնց ուսումնասիրությանը նա նվիրեց երկար տարիներ: «Տիգրան Մեծ» մենագրության մեջ հունա-հռոմեական և հայ միջնադարյան գրավոր աղբյուրների, պատմագրական այլ տվյալների հիման վրա լուսաբանվեցին Տիգրան II-ի կենսագրության տարբեր փուլերը, նրա անձնական կյանքի ու պետական գործունեության դրվագները: Հին աշխարհի ռազմական արվեստի ուսումնասիրության բնագավառում նորագույն նվաճումների հիման վրա առաջին անգամ քննական վերլուծության ենթարկվեց Տիգրան Մեծի և հռոմեական զորավարներ Լուկուլլոսի և Պոմպեոսի բախումների պատմությունը: Հեղինակը Տիգրան Մեծին ներկայացնում է որպես երկրպագվող միապետ, դիվանագետ, զորավար, բարեփոխիչ և լուսավորիչ:

Հնագետ-պատմաբանն իր ուսումնասիրություններում մեծ տեղ է հատկացրել հեթանոսական Հայաստանի կրոնական պատկերացումների ձևավորմանն ու զարգացմանը, կրոնական հաստատություններին և ճարտարապետությանը: Տարբեր տարիներին գրած մի շարք հոդվածներում և այլ բնույթի աշխատություններում նա անդրադարձել է հեթանոսության պատմությանը Հայաստանում՝ հնագույն ժամանակներից մինչև մ. թ. III դար (գունավոր քարտեզ), Հայաստանում հոգևոր հաստատությունների հորինվածքին՝ ընդգրկելով պատմական մեծ ժամանակահատված՝ հնագույն ժամանակներից մինչև անտիկ դարաշրջանը, «Թուխ մանուկների» պատկերագրությանը, տաճարի հին-արևելյան և անտիկ ժամանակաշրջանի մոդելներին, Հայաստանի առնչությա-

նը Միթրային նվիրված հռոմեական տաճարներին: Տաճարային ճարտարապետության, պաշտամունքային շինությունների կառուցվածքային և կոմպոզիցիոն սկզբունքների, մանրամասների և գործառության նշանակության վերաբերյալ եզրակացություններին նա հանգել է, մասնավորապես, Հոլմիկի բնակավայրի հնագիտական հարուստ նյութն իմաստավորելու մղումով: Այդ համատեքստում ի հայտ են եկել Անտիկ Հայաստանի պաշտամունքային ճարտարապետությանը, հին Հայաստանում տաճարների կառուցվածքին, սյունազարդ դահլիճների և Հոլմիկի անտիկ տաճարական համալիրի համեմատական վերլուծությանը, ինչպես նաև Հին Հայաստանի բազիլիկներին ու զոհասեղաններին նվիրված հետազոտությունները:

Հ. Հակոբյանի ուսումնասիրությունների կարևոր թեմաներից է Հայաստանի հոգևոր կյանքի շրջադարձային կետ հանդիսացող՝ հեթանոսությունից դեպի քրիստոնեություն անցման փուլը: Դարաշրջանին վերաբերող որոշ դեռևս մեկնաբանության կարոտ խնդիրներ են արծարծված Հայոց դարձին և Գրիգոր Լուսավորչի կերպարին ու գործունեությանը նվիրված աշխատություններում: Հատկապես ուշադրության են արժանի Հայաստանում նոր հավատքի պատմամշակութային նախադրյալներն ու զանազան դրսևորումները լուսաբանող ծավալուն հոդվածները՝ «Հեթանոսական տաճարը Լուսավորչի թիկունքում», «Գրիգոր Լուսավորչի տեսիլքի հինարևելյան ակունքները», «Մեհյանների կործանման և Հայոց դարձի պատմության որոշ մանրամասներ», «Գրիգոր Լուսավորչի լեգենդի հինարևելյան և միջերկրածովյան զուգահեռները», «Քրիստոնեության ընդունումը Հայաստանում (լեգենդն ու իրականությունը)», «Գրիգոր Լուսավորչի Փոքր Ասիայում»: Սրանցում հեղինակը՝ որպես հիանալի վերլուծաբան, համալիր կերպով է ներկայացնում պատմական, հնագիտական, առասպելաբանական, աղբյուրագիտական և պատկերագրական նյութը:

Հ. Հակոբյանը իր կյանքի ընթացքում կուտակած գիտելիքների խորությամբ ու փորձի հսկայական ծավալով դեռևս կարող էր մեծ ներդրում ունենալ պատմագիտության, հնագիտության, ինչպես նաև երիտասարդ սերնդին կրթելու ասպարեզում: Այնուամենայնիվ, նրա թողած գիտական ժառանգությունն արդեն իսկ մեծ ու հարատև արժեք է, իսկ բարի ու ազնիվ ընկերոջ մասին հիշողությունն անջնջելի է նրան ճանաչողներիս համար:

ՌՈՒԲԵՆ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Պատմական գիտությունների թեկնածու

ՀԱՍՄԻԿ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

Պատմական գիտությունների թեկնածու